

K. F. Karjalaisen »Uhtuan Jyvälahden sanasto»

Karjalan kielen pohjoisin ryhmä, vienalaismurteet, jäi sekä tutkimuksessa että kerästyössä 1920-luvun alkuun saakka hyvin vähälle huomiolle. Arvid Genetzin mainio Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä (1880) sisältää tosin jonkin verran vienalaisiakin kielennäytteitä (satuja) ja kieliopillisia havaintoja, hieman sanastoa-kin, mutta teoksen painopistehän on eteläkarjalan puolella. Joos. Mustakallion laatima »Wuokkiniemen Akonlahden kylän ynnä sitä ympäröivien kylien kielimurteesta» (Virittäjä I, 1883) taas on aineksiltaan niukka ja epäluotettava, ja sen loppuun liitetyt kielennäytteet (3 loitsua ja 5 satua) vilisevät virheitä. Vienan sanavarjoja oli kertynyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmiin pääasiassa kahdelta kerääjältä: Iivo Marttiselta ja K. F. Karjalaiselta. Marttisen sanastiedoissa, joita arkistoon on tullut pienehköinä erinä v:sta 1900 v:een 1928, on melkoinen määrä harvinaisuuksia (mm. paikallisia sanontoja ja nuorehkoja venäläisiä lainoja). Niiden saantipaikka on useimmiten Marttisen syntymäkylä Kivijärvi tai muu Wuokkiniemi. Karjalaisen sanasto on peräisin vuodelta 1894, jolloin Kusti Karjalainen I. K. Inhan kumppanina oleskeli Venäjän Karjalassa noin viisi kuukautta. Kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura myönsi matka-apurahan kaksi vuotta opiskelleelle ylioppilas Kusti Karjalaiselle¹, se määräsi stipendiaatin tehtävän siten, »että hän sanastollisten ja lauseopillisten tutkimustensa ohessa talteen kirjoittaisi mitä runontähteitä hänen työ-alallansa vielä ehkä löytyi» (Suomi III: 9, Keskustelemukset s. 92). Karjalaisen päätyönä oli sanaston keruu, mutta saamansa ohjeen mukaisesti hän tallensi myös runoja ja tapoja sekä satuja, arvoituksia ja sananlaskuja.² Karjalaisen sanakeräelmän on katsottu olevan Uhtuan Jyvälahden murretta, sillä juuri tuossa kylässä tiedetään sanastustyön enimmältä osalta tapahtuneen. Koska se julkaisemattomanakin on viime aikoihin saakka ollut Genetzin TVKK:n ohella vienalaismurteiden tärkeimpiä lähteitä — sen tietoja on esim. Ojansuun Karjala-aunuk-

¹ Siitä muistokirjoituksesta, jonka Tunkelo laati K. F. Karjalaisesta Virittäjään (1919 s. 84—89), käy muuten ilmi, että Inha oli ensin pyytänyt matkakumppanikseen Tunkeloa, »joka jo oli jonkin verran liikkunut keräilijänä lähitienoilla rajan tällä puolella» (ts. Kajaanin kihlakunnassa v. 1892). Tunkelo sanoo edelleen: »Silloisten opintojensa ja muiden tehtävänsä estämänä noudattamasta houkuttelevaa kutsua 'Kalevalan laulumaille' tämä suositti Inhalle civis Kusti Karjalaista.»

² Karjalaisen keräämät runot, yhteensä 155 kpl, on painettu Suomen Kansan Vanhoihin Runoihin. Hänen kirjoittamiaan kuvauksia erilaisista tavoista ja käytänteistä on Inhan teoksessa Kalevalan laulumailta (sen luku »Käytännöllistä perimätietoa» s. 55—69 ja pääosa luvusta »Vienan Karjalan häätapoja», s. 227—251) sekä SKS:lle jätetyssä stipendiaattikertomuksessa (Suomi III: 12, Keskustelemukset s. 53—70; siinä mm. selvitys seulalla arpomisesta ja Venehjärven pässiuhrista). Melkoinen osa Karjalaisen kielellisestikin arvokasta saalista on edelleen arkiston kätkössä, nim. 81 hää- ja kuolinutkua (173 käsikirjoitussivua), kaksi cräältä Venehjärven naiselta kirjoitettua pitkää satua (53 käsik.-sivua) ja 50 arvoitusta.

sen äännehistoriassa ja lukuisissa karjalaa sivuavissa tutkimuksissa —, näyttää aiheelliselta tutustua sen alkuperään ja erikoisuuksiin.

Tietoja »Jyväskylälahden sanaston» synnystä on sekä Karjalaisen omissa matkakertomuksissa että hänen matkakumppaninsa I. K. Inhan teoksessa Kalevalan laulumailta (1. painos 1911).

Ote Karjalaisen Jyväskylälahdelta 11. toukokuuta 1894 Valvojaan lähettämästä kuvauksesta »Matkakirje Venäjän Karjalasta»:

Sanakirjaa olen valmistellut, eräs hyvin hauska ukko oppaana, joka tuon tuostakin noitaisee, kun kummempi sana sattuu, jota ei ymmärrä. Hän on kotoisin ja asuva Venehjärvenvässä vaan on suurimman osan ikäänsä ollut keski-Karjalassa, etenkin tässä kylässä. On hyvä hommassaan, kun toiset kyselee, jotta mitä sinä siellä teet? Osaa sitäpaitsi taikoja, runonpätkiä, vieläpä hän itkeekin kun sattuu, vaikkei »äänellä». Hänessä on vielä hiukan papinkin vikaa; on näet ollut tseässäöünän hoitajana ja uhrien tappajana joka syksyisissä Venehjärven »pokko»- eli lammashuoneissa. (Valvoja 1894 s. 351).

Karjalaisen SKS:n kokouksessa 7. 9. 1894 lukemasta stipendiaattikertomuksesta:

Vaikeinta oli minulla saada kielimestaria, sillä kiire työaika oli käsissä; vihdoinkin onnistuin löytämään erään ukkosen, jonka tukan monet huolet ja köyhyys olivat melkein kokonaan pääläeltä karistaneet, vaan joka siitä huolimatta oli hauskimpia ukkoja, sekä näöltään että tavoiltaan. Jotenkin suurella kunnioituksella katseli hän Lönnrotin paksuja volyymejä, arvellen kyllä jaksavansa istumatyötä tehdä, hän oli jo muka raskaampaakin raatanut. Mutta tuo jaksaminen oli helpommin sanottu, kuin tehty. Viikon, toisen istui hän moitteettomasti, vaan sitten alkoivatkin vaivat. Yhdessä kohden istuminen lämpimässä »gornitsassa» (vierashuoneessa) alkoi raukasta; tuon tuostakin sain nyhjetä kylkeen kiiskiä onkivaa ukkoa. Silloin, herättyään hän aina alkoi hyräillä itsekseen: »Eläpä šie uñi uuvuttele, Eläkä makuu moaŋittele! En jouva utra unen rekeh, En malkijo makuun korjah.» Ei sekään auttanut, väkistenkin silmäluomet pyrkivät yhtymään. Hankin hänelle emännältämme verkon kudoksen. Nyt taas sujui istuminen paremmin. Vaan kun se työ loppui, olivat uudet vaivat vastuksina. Milloin oli vatsakipuja, milloin yskä, milloin mitäkin; ukko sai kiniiniä, tärpättiä, teetä ja joka päivä toistakymmentä kuppia kahvia kipujensa lievitykseksi, ja eteenpäin sitä hiljalleen mentiin, vaikka loppupuolella ukon pitikin useimmiten olla lattialla selällään tai vatsallaan taikka jotain vasten polvillaan, istuminen oli melkein mahdoton. Kärshivällisyytensä hän menetti melkein kokonaan. Ilolla tervehti ukkoriepu sitä päivää, jolloin läksimme kuleksimaan. (Suomi III: 12, Keskustelemukset s. 55—56).

Inhan Jyväskylälahden kuvauksesta »Karjalainen kotimme»:

Sitten ajettiin tiedustella toverilleni kielimestaria ja saatiin sekin. Hän oli Venehjärven Lesosia, Varahvontta nimeltään, vanhanpuoleinen mies jo, mutta siitä hyvä, ettei hän ollut liikkunut meidän puolellamme kaupoilla, koska häntä ei pidetty kauppaan kyllin ovelana. Hän oli siis paremmin kuin toiset säilyttäneet kielensä puhtaana. Varahvontta, huonoilla palkoilla, kovassa työssä ränstynyt mies, luuli hyvinkin helpoille päiville pääsevänsä, kun ei tarvinnut muuta kuin vastata toisen kysymyksiin, vieläpä vain omasta päästään. Mutta kovin kauaa hän ei siinä työssä

ollut, ennenkuin rupesi valittamaan istumisen vaivoja, käänteli ja väänteli itseään tuolilla, keksien jos minkälaisia asennoita — ja pian väsymystäkin. Vastaileminen kävikin työläämmäksi kuin olisi luullut, sillä kysymykset tehtiin Lönnrotin suuresta sanakirjasta, jota toverini kävi läpi sanavaraston selville saamiseksi. Moinen sanakirja etsiskelee miehen aivot moneen kertaan joka soppea myöden, ennenkuin käsittää päästää, se ennättää hänet moneen kertaan uuvuttaa, vaikka vastaukset liikkuvatkin vain jokapäiväisen elämän varrella hankituissa tiedoissa. Lopuksi saatiin avuksi verkonkutominen, ja sen säestyksellä sanakirjatyökin sujui paremmin. (Kalevalan laulumailta s. 16.)

Yllä olevista sitaateista sekä eräistä muista lähteistä paljastuvat Karjalaisen sanastustyön pääpiirteet: hän käytti etupäässä yhtä kielimestaria, Vuokkiniemen Venehjärvestä kotoisin olevaa Varahvontta Lesosta, joka palveli Karjalaista ja Inhaa koko matkan ajan; kielenoppaan järjestelmällinen haastattelu tapahtui Uhtuan Jyväälähdän kylässä, josta Karjalainen löysi työlleen sopivan tyyssijan; keruupuneuvoina olivat Lönnrotin suomalais-ruotsalainen sanakirja lisävihkoineen, Genetzin karjalautukimusten sanastot, Ahlqvistin toimittama Täydellinen Kalevalan sanasto (1878), Th. Schvindtin 1882 keräämä Tverin sanaluettelo ja pastori Uzerdovin karjalainen sanakokoelma.³ Kyselymenetelmää käyttäen ja hiukan myös spontaanista puheesta sanoja siepaten Karjalainen kirjoitti v. 1894 muistiin kaikkiaan n. 10 000 erilaista sanaa, johdokset ja yhdyssanat mukaan luettuina.

Tunkelo on muistokirjoituksessaan K. F. Karjalaisesta (Virittäjä 1919 s. 84—89) luonnehtinut Karjalaisen kolmea sanakokoelmaa: Jyväälähdän (1894), Tverin (1895) ja Rukajärven (1897). Hän joutuu toteamaan, että ne »ovat jääneet merkityksiä valaisevista lausetavoista köyhemmiksi, kuin varsinkin merkityspuolen selvittelyssä usein soisi», mutta toisaalta tähdentää, että »uudempi karjalankielen äänne- ja sanavaraston historia on kuitenkin paljon ammentanut tietoa Karjalaisen sanastoista».

Karjalan sanakirjan toimitustyössä olen todennut, että »Jyväälähdän sanasto» antaa karjalan sanojen tutkijalle luotettavat levikkitiedot huolimatta sanastusmenetelmän yksipuolisuudesta ja kerääjän tottumattomuudesta. Ilmeisesti Varahvontta Lesonen, josta Inha sanoo: »ei kovin älykäs kielimestari» (Kalevalan laulumailta s. 374), oli hyvin tarkoituksenmukainen kielenopas, joka väsyneenä ja työhön tympeytyneenäkin jaksoi olla tunnustamatta Lönnrotin sanakirjan ja muiden kyselyneuvojen vieraita sanoja omikseen. Ehkä myös sivulliset, joiden läsnäoloa Karjalainen tuskin saattoi välttää, ovat lisäksi kontrolloineet Varahvontan tietoja.

Sanaston selvät suomalaisuudet, jotka saattavat herättää huomiota, eivät ole Karjalaisen sanastustekniikasta aiheutuneita virheitä, vaan ne ovat jo tuolloin olleet tuttuja vieraalaisessa puheenparressa. Luettelen seuraavassa niitä pienen poimielman (merkityksenselitykset Karjalaisen): *joteški* jotenkin, *juušto* : -ššon, *kraatari* räätäli, *kraataroija* ommella (huom. 1. tavun *ā* pro *oa!*), *kraāni* naapuri,

³ Ehkä sama kuin A. Uzerdovin laatimaksi mainittu, käsikirjoitukseksi jäänyt venäläis-karjalainen sanakirja (siitä Eino Leskinen, Vir. 1939 s. 233 ja Studia Fennica 3 s. 167.)

kraittii rantti, roikale, *kripa* ripa, *kruuvi* ruuvi, *larva* latva (*kumpani on ülpie se šanou larva*), *planškata* kiilloittaa (saappaita), *planški* lankki, kiilloitusmusta, *pläsi* valkea pilkku hevosen otsassa, *pläsipeä*, *pruukata* ruukata, viljellä, käyttää (esim. tupakkaa), *pulmahti* asianajaja, *rairo* jäänrako, *rairokaš* jossa on rairoja, *reila*, *olla reilašša* valmiina, *reilata* panna reilaan (*reiloau kotie*), *reiru* = *reilu*. Enimpien suomalaisuuksien lähtöseutu on, kuten helposti huomaa, Etelä-Pohjanmaa, jolla laukkukaupan aikana oli useimpia muita Suomen seutuja kiinteämmät suhteet Vianaan.

Tähdennän siis: sanastomaantieteen kannalta Karjalaisen 1894 keräämä sanasto on ensiluokkainen apuneuvo. Mutta paikannuksessa tutkimustraditio on väärässä: sanasto ei edusta Uhtuan Jyväälahden vaan melkoisesti lännempänä sijaitsevan Vuokkiniemen Venehjärven murretta, ts. »Jyväälahden sanaston» asemesta olisi puhuttava *V e n e h j ä r v e n s a n a s t o s t a*.

Karjalan äänne- ja muoto-opin tutkija joutuu Karjalaisen sanastoa tarkastellessaan joskus hieman ymmälle, sillä hän huomaa muutamissa kohdissa selviä ristiriitaisuuksia. Luettelen joitakin tällaisia tapauksia ja selvitan samalla todennäköiset syyt merkintätapojen kirjavuuteen.

1. Karjalainen on kenttämuistiinpanoista kokoamaansa sanaston käsikirjoitukseen, josta sanatiedot on melkein sellaisinaan siirretty lipuille, yleensä merkinnyt vaihtelun *ŋk* : *ŋg*, esim. *kaŋgeta* (inf.) : prees. 1. p. *kaŋkien*, *kaŋki* : *kaŋgen*, *kaŋkä*, *kaŋkiraja*, *kaŋkiütüö* : *kaŋgän*, *kaŋgitteä*, *kaŋgitüš*, *loŋgata* aukoa (ovia) : *loŋkoau*, *oŋki* : *oŋgen*, *oŋkie*, prees. 3. p. *oŋkiu* : *oŋgin*, *peŋger* : *peŋkeren*. Kiintoisaa on panna merkille, että Karjalainen on eräissä tapauksissa avonaisen tavun edelle kirjoittanut ensin *ŋg*:n, mutta — nähtävästi konseptia kontrolloidessaan — korjannut sen *ŋk*:ksi, esim. *laŋgienta* lankeaminen, (veden) aleneminen > *laŋkienta*, *loahinŋi* pyssyn lataus > *loahinŋi*, *puunkaŋgelö* väärä puu > *-kaŋkelö*, *pöngä* pönkkä > *pöŋkä* (: gen. *pöŋgän*). Sanalipuissa kyseisiä korjauksia ei enää näy, vaan näihin tapauksiin on merkitty *-ŋk*-. Sanakirjan konseptikappaleeseen on kuitenkin jäänyt muutamia *ŋg*-tapauksia korjaamatta, ja ne Karjalainen on vasta aineistoa sanalipuihin kirjoittaessaan yhtäläistänyt *ŋk*:llisiksi, esim. (s.v. *näpie*) *kala on näpie oŋgeh*, *reŋgo* puu (»joka on kaatumaisillaan, vaan riippuu kiinni oksillaan»), *teŋga* raha > *oŋkeh*, *reŋko*, *teŋka*.

»Jyväälahden sanastoon» merkitty astevaihtelu *ŋk* : *ŋg* herätti jo Ojansuun huomion, mikä on luonnollista, sillä karjala-aunuksen äännehistorian kirjoittaja joutui varsin perusteellisesti tutustumaan Karjalaisen sanastoihin. Todettuaan (s. 19) ensin, että Karjalaisen Jyväälahden sanastossa *k*, *t* ja *p* muuten on aina merkitty säilyneiksi soinnillisessa ympäristössä⁴, Ojansuu huomauttaa muutamista *ŋg*-tapauksista (*haŋgan*, *haŋgata*, *vohaŋtoa*), joiden johdosta hän päättelee: »Tähän merkintään tuskin sentään voi luottaa.» Epäillessään Karjalaisen merkitsemän *ŋk* : *ŋg* -vaihtelun todenperäisyyttä Ojansuu oli oikeassa.

⁴ Tästä säännöstä on poikkeuksena vain muutama lainasana: *karabelšikka* perämies, *pogostoveh* pogostalaiset (huom. Karjalaisen korjaus: *pogosta* > *pokosta*).

Käsitystä radikaalin ηk : ηg -vaihtelun olemassaolosta Venehjärven murteessa vastustavat ensinnäkin todennäköisyssyyt, sillä missään vienalaismurteessa ηk :n ei ole todettu olevan astevaihtelussa. Toinen, vielä tärkeämpi peruste on seuraava: Vuokkiniemen Venehjärven murteesta — sitähän »Jyväälähden sanasto» todellisuudessa edustaa — on runsaasti luotettavaa ainesta (Boreniuksen runomuistiinpanot v. 1872; omat muistiinpanoni vuosilta 1951—66), ja tässä aineistossa soinnilliset klusiilit (sekä sibilantit) ovat aivan tuntemattomia.

Mistä siis ovat peräisin Karjalaisen ηg -merkinnät?

Vastaus on löydettävissä niiden paikkakuntien murteista, joilla Karjalainen v. 1894 teki muistiinpanoja. Jo sanastuskylässään Jyväälähdessä Karjalainen saattoi kuulla soinnillisia klusiileja. Genetz esittää teoksessaan Versuch einer karelischen Lautlehre s. 30—31 juuri Jyväälähden toisena (toisena Suurijärven) niistä Pohjois-Karjalan läntisimmistä kylistä, »in denen ich intonirte Explosivconsonanten, jedoch nur bei gewissen Individuen wahrgenommen habe», ja mainitsee Jyväälähden murteesta esimerkit *ombelow*, *rubej* ja niiden rinnalla *ompelow*, *rupej*. Lisäksi on pidettävä mielessä, että Karjalainen kävi 1894 monilla sellaisilla paikkakunnilla (K:n matkareitistä ks. hänen stipendiaattikertomustaan, Suomi III: 12 s. 53—70), joiden murteessa klusiilit (ja sibilantit) ovat soinnillisessa ympäristössä joko osittain tai kokonaan soinnillistuneet.⁵ Nähtävästi, niin luulisin, Karjalaisen sporadisesti jo Jy-

⁵ Soinnittomien ja soinnillisten klusiilien ja sibilanttien raja ei karjalassa ole jyrkkä muualla kuin vienalaismurteiden eteläkärjessä, jossa Miinoan murre on säännöllisesti *k, t, p, s, š* -edustuksen kannalla, kun taas siitä etelään olevassa Repolan pohjoisimmassa kylässä Roukkulassa mainitut konsonantit ovat soinnillisessa ympäristössä aina soinnilliset (omat mp:t ja Genetz, TVKK s. 167). Miinoasta kovakonsonanttisen alueen eteläinen ja itäinen raja ulottuu Vienan meren rantaan Kierettiin, mutta sen ja selvästi soinnillisten konsonanttien kannalla olevien murteiden väliin jää leveähkö siirtymävyöhyke. Tämä varsinaiskarjalan ja eteläkarjalan seka-alue kulkee mm. seuraavien kylien kautta: Luvajärvi (soinnillisuus vallitseva: *pedra, eglein, šärgi, heboiti, šiga, pedäjä, kadaja*; omat mp:t v. 1951), Kiimäisjärvi (soinnilliset konsonantit yleisiä omassa mp:ssani 1954, 1964—66, samoin Boreniuksen runomuistiinpanoissa 1872), Nokeus (Boreniuksen runomuistiinpanoissa 1872 vain soinnillisia klusiileja ja sibilantteja), Pääkönniemi (Genetzin runomuistiinpanoissa v. 1872 enimmäkseen — ei kuitenkaan säännöllisesti — soinnillisia konsonantteja), Piismalahti (v. 1951 tekemieni muistiinpanojen mukaan soinnilliset klusiilit ja sibilantit enemmistönä, mutta likvidan jäljessä ja vokaalien välissä myös soinnittomia klusiileja: *kondie, konža, tagla, kagra, šüblä* syyliä, *rubla, habraš, tulduhuo, makuža* maukas, pn. *küžilakši, kahen kežen* ~ *valkieta leipiä, ken mitäki pakajau*, (ahvenen) *säkä* niskaevä, *poikueh, kekäleh*). Jyskyjärvi (sekaedustusta, Genetz KL s. 31 ja TVKK :ssa s. 35—40 oleva teksti), Suopaisvaara (sanastoa 1931—1932 kerännyt Eino Leskinen: »Jyskyjärvi osoittautui olevan n.s. 'kovan' ja 'pehmeän' edustuksen rajapitäjä, tai oikeastaan siirtymä-alue: siellä nimittäin on osittain 'kovaa', osittain 'pehmeää' edustusta», Suomi IV: 14, Keskustelemukset s. 25), Suopaisalmi (jokseenkin samanlaista sekaedustusta kuin Piismalahdessa: pn. *lidmalambi, lambahan, adra, laizuš* laisuus, *šemmaizen* ~ *šarki, mie kerkien, kuutoma, neätä, peikalo, poikeš*; omat mp:t v. 1951 ja 1953), Paanajärvi (sekaedustusta, Genetzin TVKK :ssa s. 40—42 oleva kiellennäyte), Usmana (sekaedustusta, Genetz TVKK s. 42—44), Uhtuan Haikola (Boreniuksen runomuistiinpanoissa v. 1872 sibilantti on aina *z* tai *ž* soinnillisessa ympäristössä, klusiilit taas ovat vokaalien välissä yleensä soinnittomia, nasaalien ja likvidain jäljessä soinnilliset klusiilit ovat enemmistönä, *tr-* ja *tv-*tapauksissa on vain soinnillisia klusiileja; Borenius onkin huomauttanut Haikolan murteesta: »— — tämä kylä on ensimmäinen, jossa Kemijoen puoleksi pehmeäkerakkeinen välitysmurre kohtaa», SKVR I₄ s. 1107), Kurki (Genetz KL s. 31), Suolapohja (id.), Vitsataipaleen Kuoriilanti (soinnillisten klusiilien ja sibilanttien valtaedustus: *obraza* ikoni, *kondie, lindulava, mängeä poikeš, tšiegerö* poroituis; omat mp:t 1956). Kieretti, jonne karjalaisista väestöä on tullut hyvinkin eri aikoina (esim. 1800-luvun loppupuolella useita perheitä mm. Tuoppajärven ympäristöiltä), on jo *k, t, p, s, š*

vöälhdedssa, runsaammin eräissä muissa kylissä kuulemat *ng*-tapaukset johtivat häntä harhateoriointiin: koska soinnillisten ja soinnittomien klusiilien rajavyöhykkeellä esiintyi sekä *ng*:tä että *nk*: ta, hän — saadakseen kirjavuuteen loogisen järjestyksen — päätteli edellisen kuuluvan alun perin umpitavun, jälkimmäisen avotavun edelle. Tendenssinsä vetää karjalan *nk* astevaihtelun piiriin hän ulotti Venehjärven sanamuistiinpanoihinkin.

2. Jälkitavujen myöhäsyntyistä pitkää *ä*:tä edustaa vienalaismurteissa joko *eä* tai *öä* (harvoin *ö* t. *üä*). Edellinen on tunnusomainen toisaalta murteiston lounaisosalle: Miinoan, Akonlahden kylien, Vuokinsalmen ja Kivijärven sekä näihin kielellisesti mitä kiinteimmin liittyvien Kuhmon Rimminkylän ja Suomussalmen Kuivajärven ja Hietajärven murteille, toisaalta taas itäosalle: Pilsjärven (esimerkkejä Genetzin kielenäynteessä TVKK s. 31—35) ja Vitsataipaleen (omia muistiinpanojani Kuorilahden kylästä v:lta 1956) murteille, jälkimmäinen (resp. *üä* t. *üä*) taas Vuokkiniemen, Uhtuan, Jyskyjärven, Pistojärven, Kiestingin ja Kieretin murteille. Vuokkiniemen Venehjärvi, Karjalaisen kielenoppaan Varahvontta Lesosen syntymä- ja kotikylä, on näiden kahden edustustyyppin rajamailla. Karjalainen on sanastoonsa tavallisesti kirjoittanut *eä*:n, esim. (1. inf.) *imetteä, iteä, piteä, (-ele-verbejä) kiereällä* tehdä verukkeita, *küheällä* tehdä (huonosti), (y. part.) *hüveä, (jälä lima :) jäleä, leipeä, pelkkeä petäjäeä*, (partikkeleita) *künäritteän*, mutta joukossa on muutama *öä*-merkintäkin, esim. (s.v. *poikkeh* poikin) *eläköä, Jüvöälahen perukka*. Karjalaisen ilmeistä johdonmukaisuustendenssiä kuvastaa korjaus *jüvöämini* > *jüveämini*. Omissa Venehjärven muistiinpanoissani, jotka perustuvat Mari Kyyrösen (o.s. Lesonen) kielenkäyttöön, on säännöllisesti *öä* (*hüvöä, lehmöä, leipöä, petäjäeä, keväällä, säünüötä, venöähtä* venäjän kieltä, *hämmentöä, keäntöä*). Koska myös Jyvöälahden murre on *öä*:n kannalla, kuten käy ilmi esim. Kettusen Jyvöälahden synnynäiseltä kirjoittamasta kielenäynteestä (KKN III s. 124—132; *kolme päivöä*, inf. *pettöä*, imperat. *miüköä* ym.; ainoa poikkeus: inf. *eleä*) ja omista Jyvöälahden muistiinpanoistani (v. 1966: *jüvöä, elävöä, elköä törpiköiköä* älkää rypekö [vedessä]), näyttää siltä kuin Karjalainen olisi antanut rajaa lähempänä sijaitsevien vienalaismurteiden tässä vaikuttaa merkintätapaansa.

3. Translatiivin pääte vaihtelee vienalaismurteissa seuraavasti: *-kši* Miinoassa, Akonlahden kylissä, Suomen puolella Kuhmon Rimminkylässä, Suomussalmen Kuivajärvellä ja Hietajärvellä sekä eräissä Uhtuan ja Jyskyjärven kylissä (Eino Leskisellä Suopaisvaarasta: *enžimmäkši, alahakši, šulhažikš*), *-kše* tai *i:n* jäljessä *-kše* Vuokkiniemessä, osassa Uhtuaa, osassa Pistojärveä (Kiimaisvaarassa, omat muistiinpanoni; Hannes Pukin Tiiron l. Koljolan murteen sanatiedoissa on toisin, nim. *-kši*: *apiekši, armokši, armottomakši, hirmukši, kašekši, rašiekši* mureaksi), Kiestingissä (muistiinpanoni Sohjanansuun kylän murteesta; Hannes Pukin Petsamossa asuneelta sohjanansuulaiselta *-kše* t. *-kš^e* : *alahakše* alas, *männä epäkekešokše* suunniltaan,

-murretta (omat mp:t v. 1966), samoin merkillinen Vieljärven (Vjalozeron) karjala Kuolan niemimaalla (josta ovat tehneet havaintoja D. E. D. Europaeus 1856, ks. Väinö Salmisen kirjoittamasta Europaeuksen elämäkerrasta s. 108—112, norjalainen L. K. Daa 1867, Skisser fra Lapland, Karelstranden og Finland s. 119, ja Arvid Genetz 1876, Suomen kuvalehti 1878 s. 378—379, 1879 s. 16—17).

jükiekš^e raskaaksi, *talvekš^e*, *tarkakš^e*, *vikommakš^e* pitemmäksi aikaa, myös *i:n* jäljessä: *kahvipuikš^e*, mikä lienee erehdys, pro *-ikš^e*). Venehjärven murre, jota Karjalaisen sanasto edustaa, on jälkimmäisen edustuksen kannalla, esim. *kaštiekš^e*, (*kapa:*) *ka-vakš^e*, *kuivakš^e*, *kuplatukš^eekš^e*, *nimekš^e*, *voitiekš^e*, *ühtäläisekš^e*, *ülemmäkš^e*, *äkiekš^e*; *netälükš^e* viikoksi, *vilkkarikš^e* (merkityksestä ks. Vienan kansa muistelee s. 286).

Karjalaisen sanaston translatiiveissa on suurta kirjavuutta. Melko yleisiä ovat *-kš^e*-lopup, esim. *kala kapajau kun kuivakš^e kuivau*, (*puu, imehniini*) *mänöü koukkurakš^e, ajan kulukš^e, miehekš^e, šelväkš^e, toittšinakš^e* toistaiseksi, sp. *taikina taikinapytty talokš^e šoatti, taikina talottomakš^e*. Myös *i:n* jälkeen on merkitty *-kš^e*, kuten näkyy esimerkistä: sp. *ei kuukš^e kalan kutuo, nedälükš^e* (huom. *-d-!*) *neijen häitä* (poikkeus: *mikš^e*). Muutaman kerran Karjalainen on korjannut *-kš^e* > *-kši*, esim. (s.v. *koiteh*) *roatah koittehekš^e* > *koittehekši*, (s.v. *pätüü*) (*potakka, ruis*) *pätüü jo šüötäväkš^e* > *šüötäväkši*. *-kši* onkin Karjalaisen sanastossa tavallisin translatiivin päätte, esim. *kukši toivoit keneksi luulit, ei viikokši jouva, jeä vanhakši püjakši, liijemmäkš on tullun roatukši, pakkani külmäü potakan liivakši, pahakši panou, antoa muiššokši*, (reki) *mänöü murškakši, šillä on pivutta haitakši*, sp. *kelikši kuu kehiiü, šatehikši päivä šeriü*. Sen, että translatiivin päätteessä kielenoppaalla oli pala-taalistunut (tai heleä) *s* (pro *š*), Karjalainen lienee kyllä todennut, mutta ei ole huomannut tämän *š:n* esiintymisen edellytystä (joka siis on päätettä edeltävä *i*), kuten seuraavista esimerkeistä näkyy: (s.v. *pousta* rekivaate, polsta) *polšta š^e on Venähehkš^e* (huom. *-ä-* pro *-eä-!*), (s.v. *männä*) *mänöü püörriüksih, mänöü išännäksi, miula mänöü hüväkši*. Huom. kuitenkin seuraava esimerkki: (s.v. *kujari* saukko) sp. *šano-mikši šaukko šoatih, kuulukši metšän kujari*.

Ilmeisesti sanastajaa ovat hämmentäneet hänen laajalla Vienan-kierroksellaan kuulemansa Venehjärven translatiiveista poikkeavat asut. Jyvöälahden murre ei ole tässä ollut harhaan johtamassa, sillä Jyvöälahdessa translatiivin päätte on sama kuin Venehjärvellä (esim. Genetzin Jyvöälahden teksteissä TVKK s. 134—138, 141—144: *küpš^eekš^e, pahanpäiväsekš^e ~ palasikš^e*).

4. *e*-vartaloisten verbien ind. ja kaikkien verbien pot. preesensin yks. 3. persoonan muodot ovat Venehjärven murteessa säännöllisesti tyyppiä *mänöü, tulou, ottanou*. Näin on Karjalaisen sanastossakin useimmiten: *pakkani kuolou*, sp. *küpe-neštä moa kütöü, eäni kärišöü, kävelöü kalalla, taivaš mänöü pilveh, larška mänöü puñieh kierteelle, peäšöü, milma raukašou, tulou tupakilla; kun miula šokkah pištänöü, ottau piru viijäkš^eh*. Mutta on myös toisin, esim. *peätäh kikistelöü* viskoo niskojaan, *mi lienöü, aika kalevapa* reipas, ketteräjalkainen *šitü pojašta tuloo*, sp. *kurja kuttšuhun mänöü*. Viimeksi mainittujen merkintätapojen selitykseksi riittää pari viittausta: ensiksikin Venehjärven murteessa (kuten monissa muissakin vianalaismurteissa) diftongin alkukomponentti yks. 3. pers. muodossa kuulostaa selvästi jälkiosaa pidem-mältä (*mänöü, tulöü*); toiseksi Karjalainen joutui Vienan kiertäessään kuulemaan sellaisiakin murteita (mm. Pistojärvellä⁶), joissa on pitkä vokaali (*mänöü, tuloo*).

⁶ Hannes Pukki on merkinnyt Pistojärven Tiiron 1. Koljolan kylästä olleen kielenoppaansa puheesta säännöllisesti pitkän vokaalin (sanasto ja KKN III s. 149—153): *juokšö, neuwö, tulö, ollö*. Omissa Pistojärven Kiimaisvaaran murretta edustavissa muistiinpanoissani vuosilta 1953, 1955, 1956 taas on aina diftongi: *lienöü*, (kala) *liprettelöü männä, šeisou, tuloo*.

Ei ole suinkaan kumma, jos Karjalaisen laajasta esikoiskeräelmästä voidaan osoittaa muutamia erheitä ja epä johdonmukaisuuksia. Mainitunlaiset pikku rikkeet eivät kuitenkaan horjuta vallitsevaa käsitystä Venehjärven sanaston tärkeydestä karjalan sanaston, äänneopin ja muoto-opin tutkimukselle.

K. F. Karjalainens »Wortschatz von Jyvöälahti«

VON PERTTI VIRTARANTA

K. F. Karjalainen, der als Erforscher der ostjakischen Sprache bekannt geworden ist, begann seine linguistische Laufbahn mit dem Karelischen. Nachdem er zwei Jahre lang an der Universität Helsinki studiert hatte, reiste er im Jahre 1894 als Stipendiat der Finnischen Literaturgesellschaft in den nördlichen Teil des russischen Karelien, wo er in fünf Monaten Material von etwa 10 000 Wortzettel sammelte, ausserdem 155 alte Lieder und Zaubersprüche, 81 Klageweisen von Hochzeiten und Begräbnissen sowie Sprichwörter und Rätsel. Karjalainen setzte das Sammeln karelischen Wortschatzes im Jahre 1895 fort, als er im ehemaligen Gouvernement Tver bei den Kareliern weilte, und 1897 im Kirchspiel Rukajärvi auf nordolonetzischem Gebiet. In den beiden Sommern brachte er ein Material von etwa je 10 000 Wörtern heim.

Der Verfasser behandelt in dem Artikel das erstere Wortmaterial von Karjalainen, das in der Literatur als »Wortschatz von Jyvöälahti« bezeichnet wird. Das ist darauf zurückzuführen, dass die Aufzeichnungen vorwiegend im Dorf Jyvöälahti des Kirchspiels Uhtua vorgenommen wurden. Der Artikel zeigt nun, dass das vorliegende Material fast vollständig nach den Angaben eines einzigen Sprachmeisters aufgezeichnet wurde, der aus einem westlich von Jyvöälahti liegenden Dorf stammte, nämlich aus Venehjärvi im Kirchspiel Vuokkiniemi. Deshalb sollte man das von Karjalainen i. J. 1894 aufgezeichnete Material lieber »Wortschatz von Venehjärvi« nennen.

Diesen Wortschatz kann man in wortgeo-

graphischer Hinsicht als ausserordentlich zuverlässig bezeichnen. Für die Phraseologie ist er allerdings sehr wenig ergiebig, was auf Karjalainens Aufzeichnungsmethode zurückzuführen ist, die im Artikel beschrieben wird. Für die Laut- und Formenlehre wiederum ist dieses Wortmaterial Karjalainens auch heute noch von grosser Bedeutung. Zugleich weist der Verfasser jedoch auch auf einige Fehlerhaftigkeiten und Inkonssequenzen bei der Aufzeichnung des Materials hin und nennt die Gründe, die wahrscheinlich dazu geführt haben. Der schwerwiegendste Fehler besteht darin, dass Karjalainen *ŋk* als dem Stufenwechsel unterworfen bezeichnet hat, z. B. *oŋki* : *oŋgen*, obgleich es in dem Dialekt von Venehjärvi immer unverändert als *ŋk* erscheint (*oŋki* : *oŋken*), und in den karelischen Mundarten, in denen alle Klusile in stimmhafter Umgebung stimmhaft geworden sind, unverändert als *ŋg* (*oŋgi* : *oŋgen*). Ein Schwanken, das nicht auf den Venehjärvi-Dialekt zurückzuführen ist, findet sich bei Karjalainen in den *ä-ä*-Vokalkombinationen der Auslaute (bei Karjalainen meistens der Typus *leipä* (Brot): Sg. Part. *leipeä*, statt *leipöö*), weiter in den Translativendungen (bei K. gewöhnlich der Typus *mies* : *mieheksi*, Pl. *miehiksi*, oft aber auch *miehekse*, in dem Dialekt von Venehjärvi dagegen immer Transl. Sg. *miehekse*, Transl. Pl. *miehikse*) und in der 3. P. Sg. Präs. Pot. aller Verben, sowie im Indik. der *e*-stämmigen (bei K. meistens *tulou*, *mänöü*, aber manchmal *tulo*, *mänö*; im Venehjärvi-Dialekt jedoch immer Diphthong).